

дослідник Б. А. Маслов робить висновок, що сама назва “лінгвістика тексту” буде правомірною тільки тоді, коли текст розглядатиметься як елемент мови: “Якщо це (текст – Т.М.) одиниця мовлення, тоді лінгвістика тексту не буде розділом мовознавства, що досліджує те спільне, яке лежить в основі мовленнєвої продукції. Текст як одиниця мови – це те спільне, що лежить в основі конкретних текстів, це формули, за якими будуються окремі конкретні тексти” [9, 3].

Розглянутий матеріал дозволяє нам запропонувати таке визначення терміна текст – це одиниця, що синтезує в собі мовні сутності та мовленнєві властивості й репрезентує себе у формі письмового твору, основною метою якого є опосередкований акт комунікації.

Використана література:

1. Арнольд И.В.О понимании термина “текст” в стилистике декодирования // Стилистика художественной речи. – Л., ЛГПИ им.А.М.Герцена, 1980. – С. 34-41
2. Березин Ф.М. История лингвистических учений. – М.: Высшая школа, 1984. – 319 с.
3. Будагов Р.А. В какой мере “лингвистика текста” является лингвистикой? // НДВШ Филологические науки. – 1979 – №2. – С. 28-35.
4. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 138 с.
5. Добраев Л.П. Смысловая структура учебного текста и проблемы его понимания. – М.: Педагогика, 1982. – 176 с.
6. Колшанський Г.В. Коммуникативная функция и структура языка. – М.: Наука, 1984. – 174 с.
7. Ломтев Т.П. Язык и речь // Т.П. Ломтев Общее и русское языкознание: Избранные работы. – М.: Наука, 1976. – С 54-60
8. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл.ред. В.Н.Ярцева. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 658 с.
9. Маслов Б.А. Проблемы лингвистического анализа связного текста. – Таллин: Изд-во Таллинского пединститута, 1975. – 121 с.
10. Мышкина Н.Л. Динамико-системное исследование смысла текста. – Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1991. – 212 с.
11. Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка / Отв. ред. Б.А. Серебрянников. – М.: Наука, 1970. – 604 с.
12. Соссюр Фердинанд де. Труды по языкознанию. – М.: Прогрес, 1977. – 695 с.
13. Українська мова. Енциклопедія. – Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. та ін. – К.: “Укр. енцикл.”, 2000. – 752 с.

Мельник О.В.

ОГЛЯД ЩОДО СПІРНИХ ПИТАНЬ КЛАСИФІКАЦІЇ СКЛАДНОГО ПРИСУДКА

У науковій літературі питання про присудок складної структури не має однозначного трактування. Одні дослідники виділяють складний присудок як один із трьох основних типів – поряд із простим і складеним (при цьому в поняття “складний присудок” вкладається різний зміст), інші ж говорять про ускладнені форми присудка при двох основних типах: простому і непростому (складеному). Це питання залишається відкритим, що обумовлює актуальність цієї проблеми. Оскільки згідно нової точки зору присудок складної структури розглядається як складний

присудок, наявною є наукова новизна роботи. Як методи дослідження використовується описовий і порівняльний методи.

Вчення про три типи присудка було розроблено О. О. Шахматовим. Виступаючи проти морфологізма в розумінні цього члена речення, зокрема проти ототожнення присудка з відмінюваним дієсловом, лінгвіст уперше дав власне синтаксичне обґрунтування присудка. Постулат О. О. Шахматова про подвійний присудок [10, 183, 221] являє собою свого роду компроміс із суцільно морфологічним трактуванням аналізованого явища. В основу розмежування “одноприсудкових” і “двоприсудкових” речень, а також виділення третього, проміжного типу “присудка – зв’язки” О. О. Шахматов поклав критерій ступеня втрати дієсловом його основного значення [10, 183, 217].

Саме шахматовська система трьох типів речень, що розрізняються за формою присудка, стала основою для наступних характеристик трьох типів присудків: простого (“одноприсудкові” – речення з “нульовими” зв’язками) [10, 210, 217], складеного (“присудка – зв’язки”) і складного (“двоприсудкові”).

О. М. Пешковський розглянув питання про втрату основного значення дієслівної зв’язки, проаналізувавши і описавши розходження між дієслівними зв’язками і відповідними основними дієсловами [8, 195-199]. Глибоке обґрунтування одержав у мовознавця тип складеного присудка. Разом з тим О. М. Пешковський відмовився від поняття “подвійний присудок”, а конструкції типу *пришел веселый, ходит сонный, упал мертвый* та інші відніс до складеного присудка з “матеріальною зв’язкою”, назвавши цей вид присудка “речовим складеним присудком” [8, 225-226]. Таким чином, О. М. Пешковський представив систему двох типів присудка.

Варто підкреслити, що не один виклад теорії присудка після О. О. Шахматова не копіює його систему, але використовує її основний критерій – “ступінь втрати основного речового значення дієслова” [10, 183]. Деякі послідовники використовували його ідеї.

Так, С. І. Абакумов виділяє, поряд із простим і складеним, “особливий тип” складного присудка, “обидві складені частини є повнознаменними” [1, 135]. Фактично це визначення виходить із шахматовського розуміння “подвійного дієслова”, однак С. І. Абакумов відносить до складного присудка конструкції типу *хотел поработать*, які О. О. Шахматов не визнавав формами присудка, а вважав сполученням присудка із другорядним членом речення-інфінітивом. У той же час комбінативи інфінітива з відмінюваними дієсловами типу *стать, начать* (начну петь), які О. О. Шахматов включав у число “подвійних присудків”, С. І. Абакумов відносить до складеного присудка [1; 133], вважаючи відмінюване дієслово зв’язкою.

У зіставленні зі складеним присудком характеризує складний присудок А. Б. Шапіро. Його класифікація більш послідовна. А. Б. Шапіро протиставляє, насамперед, “непростий присудок”, як аналітичний, простому, як синтетичний.

“Непростий присудок” розділяється ним на складений і складний. Під складеним розуміється тільки присудок з “ідеальною” зв’язкою *быть, стать*. Інші

копули, що мають лексичне значення, утворюють складний присудок [9, 130]. Простота і чіткість такого визначення, доречі, є досить поверхневою. Відсутність лексичного значення в “ідеальній” зв’язці виступає як основний критерій. Однак, як повна відсутність лексичного значення в “ідеальній” зв’язці, так і наявність його в такій, наприклад, копулі, як являться (порівн.: Он был командиром – Он являлся командиром), не можуть вважатися незаперечними. Таким чином, критерій ступеня втрати дієсловом лексичного значення не дозволяє розкрити функціональне розходження визначених типів “непростого присудка”.

У роботах 50-60-х років ХХ століття дослідниками виділяються іменні і дієслівні присудки і присудки прості, складені і складні. Однак співвідношення цих двох класифікацій і межі між окремими видами присудків визначаються по-різному.

Так, О. М. Гвоздев основне розходження між складеним і складним присудком бачить у тому, що в першому лексичне значення виражається в одному компоненті, а в другому воно властиво обом компонентам [5, 54-62]. Однак присудок, що складається з фазисного дієслова зі значенням початку, продовження дії й інфінітива (типу прекратил сопротивляться), О. М. Гвоздев вважає не складним, а складеним [5, 61-62], хоча в такому присудку обидва компоненти репрезентуються знаменними дієсловами.

У Граматиці-70-х присудок, що складається із фінитної форми дієслова (зі значенням початку, продовження чи кінця дії з модальним значенням) і інфінітива характеризується як складний [6, 409]. Складний присудок тут поділяють на дієслівний (із включенням до нього сполучень інфінітива з відмінюваними дієсловами типу (мочь, хотеть и начать, кончит) [6, 70, 409] і іменний (типу пришел усталый, вернулась учительницей) [6, 70, 417]; таким чином поняття складного присудка має у своєму складі, значно більш широке коло конструкцій ніж в О. О. Шахматова в число “двоприсудкових” речень.

А. Н. Шрамм у своїй роботі “Типы сказуемого в двусоставном предложении” говорить про те, що можна вважати загально визнаним розподіл присудків на прості, складені і складні. Він протиставляє складний присудок складеному і вказує на те, що складний присудок утворюється з двох знаменних слів, кожне з якого потенційно може бути простим присудком – іменним чи дієслівним. Перший компонент складного присудка виражає, крім лексичного значення, граматичне значення способу дії і часу, а другий компонент є носієм лише лексичного значення [11, 29]. За способом вираження компонентів присудки розподіляються на дві групи: на складні дієслівні присудки і дієслівно-іменні. Наприклад, складні дієслівні присудки: Он постарался побыстрее миновать брод (Первцев); Он не отвечал и продолжал смотреть на Клавдию (В. Ф. Панова); складні дієслівно-іменні: Он два года прослужил в действительной армии, приехал оттуда младшим лейтенантом (К. М. Симонов); Отец сказал, что намерен писать к тетушке (В. Ф. Панова).

А. Н. Шрамм приділяє увагу також розгляду “тричленного” складного присудка типу: Я должен быть учителем; Он хотел бросить курить і под. А. Н. Шрамм трактує

“тричленний присудок” як член речення, що виражає ознаку, яка приписується предмету в ускладненому присудку в порівнянні зі складеним чи складним присудком у вигляді: на значення складеного чи складного присудка “нашаровується” модальне значення чи значення початку, продовження чи кінця дії. Однак А. Н. Шрамм підкреслює недоцільність виділення цього виду присудка в особливу групу.

У 70-рр. О. П. Лекант у своїй монографії “Типы и формы сказуемого в современном русском языке” характеризує загальну типологію присудка в російській мові, протиставляючи простий і непростий присудки з розподілом непростого присудка на складений іменний і складений дієслівний, відмовляючись від поняття “складний присудок”, унаслідок його “нездатності і непотрібності” [7, 30]. О. П. Лекант визначає такий присудок як ускладнену форму складеного іменного чи складеного дієслівного присудків.

В. В. Бабайцева виділяє три типи присудків у залежності від способу вираження модально-тимчасових значень: простий, складний і складний. Складний присудок розглядається як ускладнений простий чи складений присудок [2, 120].

У “Синтаксисе русского языка” за редакцією Н. С. Валгіной складним присудком за кількісною ознакою вважається дієслівний присудок, що складається з трьох і більше частин [4, 933]. Однак тричленний (чи багаточленний) присудок буває змішаним, тобто складається з дієслів і іменників.

У сучасному мовознавстві спостерігається тенденція до трактування проблеми складного багаточленного присудка. Вона полягає в тому, що форма складеного багаточленного присудка, основне значення якого виражається у дієслові, подається як ускладнена форма складеного дієслівного присудка.

Так, Ю. І. Беляев дає таке визначення ускладненому дієслівному присудку: це багаточленна структурована аналітична єдність, яка призначена для вираження предикативної ознаки, граматично модифікована у модульному чи фазовому аспекті допоміжним компонентом, змістовно віднесена до підмета речовою частиною цієї єдності, яка виражена неозначеною формою дієслова [3, 128].

Однак вживання терміну “ускладнений складений присудок” стосовно складного присудка є недоцільним, тому що складені присудки бувають не тільки дієслівними, але й іменними; складені присудки бувають ускладнені, але ускладнення відбувається не за рахунок модальних, фазисних чи інших дієслів, а за рахунок зв'язок, що ускладнюють присудок: должен быть рад; часток: только хотел бы сделать, – повторів і т.д.

Традиційні складені присудки за кількісною ознакою складаються з двох частин – основної і допоміжної: начал работать, быть человеком, смог сделать і под. Наявність же третього і подальших компонентів транспонує присудок у складний: смог решиться сделать, должен начать работать, і под.

Підводячи підсумок усьому сказаному вище, зауважимо, що складний присудок за квантитативними і кваліфікативними ознаками відрізняється від традиційних

типів простих і складених присудків і має виділятися у системі присудка як окремий, самостійний тип, що має власну внутрішню класифікацію.

На підтвердження цього можна сказати:

а) складений присудок (іменний чи дієслівний) завжди є двочленним: основна частина (іменник; інфінітив) + допоміжне дієслово (дієслівна зв'язка; допоміжне дієслово); складний присудок є трьох і більш членним, і складається з комбінативів простих чи складених присудків;

б) складений присудок у залежності від морфологічної виразності його компонентів є або дієслівним, або іменним; тоді як складні присудки грабуються за трьома типами: складний дієслівний, складний іменний і складний змішаний (комбінований, дієслівно-іменний, гетероклітичний).

Таким чином, за способом морфологічного вираження компонентів складні присудки поділяються на три групи: складні дієслівні присудок (у яких компоненти виражені дієсловами), складні іменні присудки (у складі яких іменний компонент) і складні дієслівно-іменні (гетероклітичні, змішані, комбіновані) присудки (які являють собою поєднання складеного іменного і складеного дієслівного присудків). Складні присудки третьої групи у свою чергу підрозділяються на дві підгрупи у залежності від способу морфологічного вираження першого компонента.

У перспективі роботи входить семантичний аналіз компонентів присудка складної структури.

Використана література:

1. Абакумов С.И. Современный русский литературный язык. – М., 1942. – С. 130-135.
2. Бабайцева В.В. Система членов предложения в современном русском языке. – М.: Просвещение, 1989. – С. 126-128.
3. Беляев Ю.И. Синтаксис современного русского литературного языка. – Херсон: Айлайт, 2001. – С. 126-128.
4. Валгина Н.С. Синтаксис современного русского языка. – М.: Высшая школа, 1973. – С. 93-99.
5. Гвоздев А.Н. Современный русский литературный язык. – 4.2. – Синтаксис. Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Учпедгиз, 1961. – С. 54-62.
6. Грамматика русского языка. – Т.2, – 4.2. – М.: Наука, 1954. – С. 409 и сл.
7. Лекант П.А. Типы и формы сказуемого в современном русском языке. – М.: Высшая школа, 1976. – 145 с.
8. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. – М.: Наука, 1956. – 700 с.
9. Шапиро А.Б. О границах и типах непростого сказуемого // Русский язык в школе. – 1936. – №5. – С. 11-14.
10. Шахматов А.А. Синтаксис русского языка. – Л.: Государственное учебно-педагогическое изд-во нарком проса РСФСР. – 1941. – 600 с.
11. Шрамм А.Н. Типы сказуемых в двусоставном предложении // Русский язык в школе. – 1961. – 2. – С. 26-32.